

1.01
Prejeto 29. 10. 2001

UDK 355.426(497.4)"1941"

Damijan Guštin*

Vprašanja oboroženega odpora 1941

IZVLEČEK

Oboroženi odpor okupacijskim silam, ki je bil eden prvih v Evropi, se je na Slovenskem začel julija 1941 pod vplivom KP Jugoslavije in v njenem okrilju KP Slovenije. Čeprav je bil namenjen lastnim političnim ciljem in podpori obrambe Sovjetske zveze, pa ga je odporniška organizacija Osvobodilna fronta opredelila kot način za nacionalno osvoboditev in združitev z etničnimi območji, ki so bila del nemške in italijanske države. Odporniške enote so nastajale od julija 1941, skupaj 41 enot po imenu čete, v moči od 15 do 50 partizanov. Bile so pomanjkljivo oborožene, uporabljale so gverilsko taktiko, vendar pa so poskušale izvesti tudi nekaj večjih operacij, npr. preprečiti izganjanje slovenskega prebivalstva v Posavju oktobra 1941. Organizatorji odporniškega gibanja so si prizadevali spodbuditi širšo vstajo slovenskega prebivalstva, kar jim je prvič v večjem obsegu uspelo decembra 1941 na Gorenjskem, ko se je v partizanske enote vključilo v razmaku dveh tednov okoli 700 novih borcev.

Ključne besede: druga svetovna vojna, odporniško gibanje, NOV in PO Slovenije, partizani

ABSTRACT

THE QUESTION OF ARMED RESISTANCE IN 1941

In Slovenia, armed resistance against the occupying forces began as early as July 1941. The resistance, which was among the first in Europe, was inspired and organised by the Slovene wing of the Communist Party of Yugoslavia. Although originally intended to serve its own political interests and support the defense of the Soviet Union, the Slovene Liberation Front defined this armed resistance as a means of national liberation and unification of the Slovene ethnic lands which were part of the Italian and German states. First formed in July 1941, the resistance units totalled thirty-one partisan squads, each counting from ten to fifty men. Although insufficiently armed and mainly recouring to guerrilla tactics they also carried out larger operations, like the one in Posavje in October 1941, to prevent the deportation of Slovenes. The organisers of the resistance movement endeavoured to mobilise as many people as possible to ensure a massive popular uprising. They succeeded in this to a large extent in December 1941 when the first massive mobilisation was carried out in Upper Carniola.

Key words: Second World War, resistance movement, National Liberation Army and PR of Slovenia, partisans

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: Damijan.Gustin@guest.arnes.si

I. Oboroženi odpor okupaciji v širšem kontekstu vojne

Ko se je vodstvo Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) s spodbudo Komunistične internacionale in Sovjetske zveze odločilo za oborožen boj proti silam okupatorjev v svoji zasedeni, že razkosani državi kot pomoč napadeni Sovjetski zvezi, takšna odločitev nikakor ni bila samoumevna, tako ne s stališča dotedanjega poteka vojne, ki je preraščala v svetovno, niti načelno, kot problem običajev vojne glede na konkretne razmere.

Tedanje meddržavno vojno pravo je izhajalo iz stališča, da je vojna dejstvo, pri katerem pa je treba spoštovati dogovorjene predpise. Obstoječi dogovori o omejevanju ali prepovedi vojne, zlasti napadalne vojne, vsebovani v paktu Zveze narodov, lokarnskem in Briand-Kelloggovem paktu in dvostranskih dogovorih držav o nenapadanju tega temeljnega pravnega izhodišča niso spreminjali. Iz takega pojmovanja sledi, da je bila obramba napadene države razumljena kot samoumevna; so pa tudi zanjo veljale enake pravne omejitve.¹

Vprašanje oboroženega odpora v zasedeni državi po koncu vojnih dejanj pa je bilo bolj nejasno in zato tudi neurejeno. Enote z neregularnim statusom, prostostrelci (*francstireur*), so se pojavile že v prvi svetovni vojni med boji v Belgiji, Franciji in v Srbiji, kjer so jih centralne sile obravnavale kot vstajnike a z različno ostrino. Kljub načelnemu stališču, da njihov status in temu primerno obravnavanje ni del vojnega prava, da torej podlegajo kazenski zakonodaji, pa so vojnopravni predpisi dajali nekaj možnosti za njihovo dopustitev. Kot prostovoljci, ljudska vojska in celo neorganizirana oborožena sila (črna vojska) so bili kot bojevniki dopuščeni ob določenih omejitvah (označbe in vidno nošenje orožja, spoštovanje vojnih zakonov in običajev vojne, v nekaterih primerih zanje odgovorno vodstvo) med vojaškimi operacijami in v vojnem stanju.² Nikjer pa ni bilo predvideno vprašanje, kako opredeliti status odpornikov po koncu vojnega stanja, torej po kapitulaciji oborožene sile Kraljevine Jugoslavije. Vstajniki so mogli biti pripoznani za vojskujočo se stran le v primeru, da bi to storile katere od držav, vključno s Kraljevino Jugoslavijo in je veljalo le za tiste države, ki so to storile.³ V konkretnem primeru pa ne Italija, ne Nemčija, ne Madžarska v letu 1941 niso odporniškega gibanja in njegovih oboroženih enot niti *de facto* pripoznale v nobenem elementu kot vojskujočo se silo.

Pravno stanje torej za začetek odpora ni bilo zavidljivo, saj je skoraj avtomatično postavljalo odpor sam in njegove udeležence v pozicijo notranjega upora (insurekcije), za katerega zatiranje je veljala skoraj prosta volja okupantov. Še posebej to velja, ker se uporniki sami, niti njihovo vodstvo, niso proglasili za del oziroma za pripadnike oborožene sile Kraljevine Jugoslavije.

Pravno izhodišče pa v letu 1941 ni imelo posebne teže v poteku vojne, saj ni bilo nobenega garanta, ki bi omogočal upoštevanje določil mednarodnega vojnega prava in ga napadalke, zlasti Nemčija, dejansko tudi niso upoštevale, od napovedi vojne dalje (npr. nenapovedan napad na Poljsko), med vojaškimi operacijami, ki so jih naperile tudi proti civilnemu prebivalstvu (bombardiranja 'odprtih mest'), kot tudi glede ravnanja z vojnimi ujetniki.⁴

1 Ivan Tomšič: Vojno in nevtralnostno pravo. Ljubljana 1942-XX, str. 5-11.

2 Prav tam, str. 43-45.

3 Prav tam, str. 8-9.

4 Prim. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb: Nürnberški proces : I. in II. knjiga. Ljubljana 1960, str.

Tudi dejanski potek svetovne vojne do poletja 1941 ni kazal na samoumevnost odpora. Nemčija je v prvi fazi vojne imela izrazito pobudo. Poljsko je ob naknadnem sodelovanju Sovjetske zveze premagala v mesecu dni (zadnji odpor se je končal 2. oktobra 1939), preostanki poljske vojske so se umaknili v Romunijo. Z napadom na Poljsko povzročena napoved vojne s strani Francije in Velike Britanije se na bojiščih še ni izrazila kljub drugačnim dogovorom iz maja 1939. Danska se je 9. aprila 1940 pod grožnjo uničenja odločila, da se ne bo branila z oboroženimi silami. Norveška pa je bila večji zalogaj. Operacije, zlasti proti norveškim oboroženim silam in britanskim komandosom v območju srednje Norveške, so bile končane šele po dveh mesecih. Nemški napad na Francijo, Belgijo, Luksemburg in Nizozemsko 10. maja 1940 je v nekaj dneh izločil iz boja Luksemburg, Belgijo (28. maja) in Nizozemsko (15. maja). Francija, tedaj v prvem redu svetovnih velesil, je 22. junija podpisala premirje z Nemčijo in nato še z Italijo, začelo je veljati tri dni pozneje. Odpora na zasedenih območjih Francije ni bilo, čeprav je iz Londona mladi general De Gaulle sporočil že pred sklenitvijo premirja: "Naj se zgodi karkoli, plamen francoskega odpora ne sme in ne bo ugasnil!" Vojaška operacija *Morski lev*, poskus izkrcaja na britanskem kopnem, se je sicer ponesrečila že v pripravljalni fazi, zaradi njene narave pa ni bilo niti mogoče pričakovati odpora v nemškem zaledju.⁵

Nasprotno je Italija doživljala pred napadom na Jugoslavijo same poraze, tako da do odpora na okupiranih območjih sploh ni moglo priti. Septembra 1940 je njena vojska iz Libije vpadla v britanski Egipt, a se je zaustavila 100 km za mejo v Sidi Baraniju. Decembra je britanska vojska v protinapadu razbila te položaje in ujela 40.000 mož, nato pa prodirala na Cirenaiko. Tik za mejo so se v Bardii vdale še 4 italijanske divizije. V prodoru proti zahodu je britanska in avstralska vojska zasedla Tobruk in 6. februarja 1941 tudi Bengazi in prodrla 900 km daleč do Agheile. Ob minimalnih lastnih izgubah so britanske sile zajele skupaj 130.000 italijanskih vojakov. Poraz v Libiji je 28. marca 1941 dopolnil še poraz mornarice v bitki z angleško eskadro pri rtu Matapan na jugu Peloponeza. Vojna v vzhodni Afriki je bila pozimi 1940 in spomladi 1941 za Italijo katastrofalna. Ko je britanska vojska v protinapadu osvojila najprej Eritrejo, se je iz dveh smeri usmerila še v Etiopijo. Prav na dan napada na Jugoslavijo je britanski vojski uspelo osvojiti Adis Abebo, maja in končno novembra 1941 je kapitulirala vsa preostala italijanska vojska v Etiopiji (300.000 vojakov). 28. oktobra 1940 je Italija napadla Grčijo. Kljub uspešnemu prvemu obdobju napada se je bila italijanska vojska prisiljena pozimi 1940/41 umakniti na grško-albansko mejo, nato pa se je po grškem napadu s skrajnimi močmi uspela obdržati v Albaniji.⁶

Edino področje, kjer se je odpor pojavil pred poletjem 1941 tudi v oboroženih oblikah je bilo področje Poljske. V krogu oficirjev so pod vplivom generala Sykorskega že 13. novembra 1939 ustanovili *Zwiazek Walki Zbrojnej*, predhodnico bolj znane Armie Krajowe, vendar pa ta pred letom 1940 ni prešla prek organizacijskih priprav. Vojaške organizacije so postavile tudi nekatere druge

230-252, 258-265, 334-338, 384-386.

⁵ Druga svetovna vojna, prva knjiga. Ljubljana 1981, str. 118-151, cit. str. 148; Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945. Ljubljana 1982, str. 134, 366-367.

⁶ Druga svetovna vojna, prva knjiga, str. 188-194, 197-207; Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945, str. 403-404.

politične sile, npr. *Narodowo-Ludowa Organizacja zbrojna* od pomladi 1940 *Narodowa organizacje Wojskowa*, ki se je nato pod pritiskom emigrantske vlade morala združiti z Armijo Krajowo, *Strazy Chlopski*, vojaška organizacija kmečke stranke, socialistična *Gwardia Ludowa* že od konca 1939, pa *Organizacja wojskowa*, Organizacija poljske demokratične mladine PLAN, medtem ko je komunistična levica svoje odporiške organizacije ustanovila v največjem številu šele po napadu na Sovjetsko zvezo. Vojaške akcije, v katerih je napadalo manjše nemške enote, je odporiško gibanje izvajalo zlasti jeseni 1939 in spomladi 1940, nato pa jih je marca opustilo zaradi prvih velikih represalij in do junija 1940 tudi demobiliziralo enote. Oboroženega odpora nato do prve polovice leta 1942 ni bilo.⁷

II. Napad na Kraljevino Jugoslavijo in vprašanje odpora proti napadalcem

Jugoslovanska vlada in kraljevi namestnik princ Pavle sta v letih 1940 in začetku 1941 nihala med vključitvijo v trojni pakt in ostajanjem pri zvezi s tradicionalno francosko-britansko navezo. Vendar pa je ta bila s porazom Francije krepko načeta, pravzaprav je odmrla, medtem ko je regionalni vojaški pakt *mala antanta* že razpadel, saj Češkoslovaška kot država ni več obstajala, Romunija pa je prešla v orbito Nemčije. Položaj države je torej bil nezavirljiv tako v zunanjepolitičnem kot tudi v notranjepolitičnem pogledu, saj jo je destabiliziralo tedanje odvrčanje srbskih političnih sil od sporazuma Cvetković-Maček na eni strani in stalni hrvaški pritisk na izpopolnitev avtonomije dane z Banovino Hrvatsko. K tretji sili, Sovjetski zvezi, se je Jugoslavija obračala z velikim oklevanjem šele po zlomu francosko-britanske naveze.⁸

V taki situaciji tudi vojaški položaj Kraljevine Jugoslavije ni mogel biti ugoden. Njene oborožene sile so štejele mirnodobnih 260.000 vojakov in oficirjev v letalstvu, mornarici, kopenski vojski ter obmejnih enotah ("granična trupa"), s splošno mobilizacijo rezervistov pa se je njena moč lahko dvignila na 1.200.000 vojakov v operativni vojski in še 500.000 v zaledju. Vojaška obramba države je temeljila na obrambnem načrtu, ki je bil v zadnjih letih večkrat modificiran v skladu s hitrimi spremembami geopolitičnega položaja v okolici (priključitev Avstrije Nemčiji, prehod Romunije v nasprotni tabor). Že pozimi 1938/39 izdelan načrt "S" je temeljil na defenzivi proti pričakovanemu skupnemu napadu Nemčije in Madžarske. Načrt je predvidel obrambo države na treh linijah, od katerih je bila prva v neposrednem zaledju meje. Vojska naj bi se postopoma v obrambnih operacijah umikala po moravsko-vargarski smeri proti Solunu, kjer naj bi ob pomoči Francije, Velike Britanije in Grčije vzpostavila obrambno črto. Celotna 7. armada na slovenskem ozemlju z dvema divizijama je bila vključena v prvo obrambno linijo. Spričo tega je prišlo do razširitve območij utrjevanja. Začeli so graditi utrjeno obrambno črto na območju od Radgone do Dravograda, leta 1939 v Bački, Baranji in Banatu ter celo na notranji obrambni liniji na rekah Uni in

⁷ Czesław Łuczak: *Polska i Polacy w drugiej wojnie s'wiatowej*. Poznan 1993, str. 370-388, 398-400. Navedene so le glavne odporiške vojaške organizacije; vseh, ki so bile ustanovljene do konca vojne, navaja omenjeni avtor preko 50.

⁸ Branko Petranović: *Srbija u drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd 1992 (dalje: Petranović, *Srbija u drugom svetskom ratu*), str. 19-63.

Glini, leta 1940 so začeli utrjevati tudi odsek jugoslovansko-albanske meje, položaje v zaledju Zadra in razširili dela v Banatu in Bački. Do izbruha vojne so bila dela končana le na "zahodni fronti", kjer je bila gradnja začeta že leta 1937, in "severni fronti", na Štajerskem in dalje ob Dravi.

Generalštab jugoslovanske vojske je maja 1940 izdelal novo inačico obrambnega načrta, "R-40", ki je predvideval postopen umik enot od meje (v prvi liniji je bilo razporejenih 22 divizij, le 9 v strateški rezervi) v obrambo območja južno od črte Donava - Sava - Una - Velebit, da bi si branile odstopnico proti Grčiji. Načrt pa je zaradi poraza Francije in ocen, da se Grčija dlje ne bo mogla uspešno braniti pred italijanskim napadom, kmalu postal neprimeren. Slovenski in hrvaški politiki so vztrajali, da mora vojska braniti vse državno ozemlje in ne le zgolj osrednje in južno območje. Zaradi novih nevarnosti, vstopa nemške vojske v Romunijo, zlasti pa pristopa Bolgarije k trojnemu paktu, je bila ogrožena odstopnica jugoslovanski vojski proti jugu. Zato je bila razporeditev vojske vedno bolj podobna kordonski (v prvi liniji za mejami je bilo razporejenih 87% enot). Takšno stanje je tudi uradno utemeljil obrambni načrt "R-41", sprejet marca 1941, s katerim je Kraljevina Jugoslavija tudi dočakala napad Nemčije in njenih zaveznikov 6. aprila 1941. Po oceni samih vodilnih generalov in političnega vrha je bila vojska na obetajočo se vojno slabo pripravljena; zlasti materialno. V prejšnjih letih je država tudi zaradi gospodarske krize zanemarila opremo vojske s sodobnejšo oborožitvijo. Jugoslovanska politična elita je interno dvomila o obrambni sposobnosti države, zato je načrtovala izogibanje vojni. Približevala se je osi, kolikor je Nemčija nanjo pritiskala in ji Velika Britanija ni nudila dejavne podpore.⁹

V primeru preboja zamejne obrambne linije je obrambni načrt predvideval opustitev nadzora na velikem delu državnega ozemlja. Bilo je predvideno, da se t.i. jurišne enote v primeru potrebe po obrambi na zasedenem območju pretvorijo v četniške enote. Toda tako povelje je bilo izdano že sredi bojev za obrambo Jugoslavije, ko za slovensko ozemlje niti ni več moglo učinkovati.¹⁰ Poleg tega naj bi na od vojske zapuščenih območjih ostala že ustanovljena ilegalna polvojaška organizacija *Narodna odbrana*, dotedaj ozko povezana z zalednimi vojaškimi poveljstvi, ki naj bi predvsem nadzorovala prebivalstvo, da ne bi (preveč) sodelovalo z okupatorji. V njej naj bi se združevala četniška tradicija in vključitev policijskih služb v vojaško organizacijo.¹¹

⁹ Aprilski rat 1941. Beograd 1987, dok. št. 87; Živko Avramovski: Britanci o Kraljevini Jugoslaviji : godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938. Knjiga druga (1931-1938). Zagreb 1986, str. 686-689; Zvezdan Marković: Vojska Kraljevine Jugoslavije in utrjevanje zahodne meje na Slovenskem 1937-1941. Dipl. naloga, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana 1995, str. 102-117; Petranović, Srbija u drugom svjetskom ratu, str. 63-65; Mihailo Terzić: Slom Kraljevine Jugoslavije 1941 : uzroci i posledice poraza. 2. Beograd 1983, str. 147-195 (dalje: Terzić, Slom); tudi Dušan Željeznov: Rupnikov proces. Ljubljana 1984.

¹⁰ Terzić, Slom, str. 225. Te priprave je opazila tudi nemška vojaška obveščevalna služba; v izhodiščih za pripravo načrta za operacijo proti Jugoslaviji je generalštab 30. 3. 1941 nanje posebej opozoril. Prim. Aprilski rat 1941, dok. št. 132.

¹¹ Terzić, Slom kraljevine Jugoslavije 1941, 2, str. 225. Narodna odbrana je bila v tridesetih letih javna nacionalistična organizacija, ki je izdajala tudi glasilo. Imela je tesne vezi z vodstvom Sokola kraljevine Jugoslavije. Slednji je v svojih programskih točkah opredeljeval tudi usklajeno sodelovanje, tako da se člani Sokola vojaško usposabljaajo, takšno vzgojo pa nadaljujejo v vojski. Člani Sokola KJ so imeli tudi olajšave pri služenju vojaškega roka. Prim. Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom : pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije.

III. Odpor na tleh jugoslovanske Slovenije v prvih mesecih okupacije

Območje Dravske banovine, ki je skoraj sovpadalo s slovenskim etničnim območjem v Kraljevini Jugoslaviji, je bilo zasedeno že 13. aprila 1941. Predvsem italijanski okupator je privedel na okupirano območje velike sile, v osnovi dve diviziji, medtem ko se je nemška vojska hitro oddaljila na Hrvaško, tako da je prazen prostor zasedel okupator z že predhodno pripravljenimi policijskimi silami. Poleg tega je zaradi aneksionističnih namenov vzpostavil namesto nje ali vzporedno z dotedanjo jugoslovansko upravo, ki je povečini ostala na svojih mestih, svojo civilno oblast, ki je obsegala tudi močne represivne sile, kar pomeni, da je lahko že pred koncem aprila 1941 učinkovito nadziral prebivalstvo.¹²

V pogojih razdeljenosti slovenskega ozemlja, nemškega uničevanja nacionalnih družbenih struktur z izganjanjem priseljenih in nacionalne elite, poraza države in podpisane kapitulacije vojske, ki je bila prisiljena v vojno ujetništvo, nejasnosti glede usode vodstva države, nobena od slovenskih političnih sil, ne iz legalnih političnih taborov, ne ilegalna KPS ni bila pripravljena tvegati oboroženega odpora, kljub temu da je med ljudmi pripravljenost na tako tvegano angažiranost bila, kar je pokazal že množični odziv prostovoljcev v aprilski vojni.¹³ Politični cilji slovenskih vodilnih struktur, v kolikor so se lahko obdržale kot skupina - to pa je bilo zgolj v italijanski Ljubljanski pokrajini - so bili različni. Za etabrirane politične sile je bil cilj, ki se je zdel samoumeven, če naj ne bi zagrešili veleizdaje - *obnovitev predvojne jugoslovanske države*, ki pa po njihovih ocenah še nekaj časa ne bi bila možna, saj je bilo 'nemško orožje' še premočno. Z odporom se jim ni mudilo, celo s politično resistenco ne, kajti ocenili so, da morajo svoje pozicije utrditi vsaj tam, kjer je to mogoče, torej z demonstrirano lojalnostjo italijanski okupacijski oblasti v Ljubljanski pokrajini. Šele stališče jugoslovanske vlade, da nadaljuje boj, in nekoliko poznejši pojav četnikov v srbskih pokrajinah države jih je prisilil, da so natančneje in tudi nekoliko drugače opredelili svoje ravnanje.

Premik od taktičnega pozdravljanja italijanske okupacije in aneksije Ljubljanske pokrajine do začetkov snovanja ilegalnih odporniških organizacij v maju 1941 je še vedno nejasno motiviran. Gotovo je na to vplivala razjasnitev usode pobeglega kralja in jugoslovanske vlade, ki se je nastanila pri Britancih, sicer še v Palestini in se uvrstila v protiosno koalicijo. V začetku maja 1941 sta se po radiu BBC prvič oglasila dr. Alojzij Kuhar in minister Krek s poslanico Slovencem. S tem je postala strateška zamisel Slovenske ljudske stranke - najmočnejše v jugoslovanski Sloveniji - o več političnih garniturah (vsaka s svojo nalogo) tudi smiselna. Pokazale pa so se že prve omejitve, ki jih je postavila Italija sodelujočim slovenskim političnim silam v Ljubljanski pokrajini, tudi na politično strategijo pa je vplivalo množično zapiranje in izganjanje nacionalno vodilnega dela prebivalstva na Štajerskem in Gorenjskem.

Ljubljana 1994, str. 5-6.

¹² Prim. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968.

¹³ Prim. Miroslav Luštek: Priprave Komunističke partije Slovenije za odbrano zemlje i dobrovoljci u aprilskom ratu 1941. godine. V: Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1967, št. 1.

Značilno je, da je SLS nasprotno aprilski skupni nacionalnopolitični akciji (Narodnemu svetu) zdaj sama posvojila 29. maja 1941 ustanovljeno Slovensko legijo,

ki je z imenom in prevzetjem poimenovanja oborožene formacije Narodnega sveta kazala svojo vsenarodno pretenzijo.¹⁴

Slovenska legija je bila ilegalna (napram okupacijski oblasti) vojaška organizacija, ki ni bila naravnost del stranke, je pa bila v tesni povezavi z njenim vodstvom. Za vodjo je bil postavljen Rudolf Smersu, eden izmed strankinega srednjega vodstvenega kadra, ki je pripravljaval ustanovitev legije že pred uradno ustanovitvijo, v vodstvo pa so bili pritegnjeni še vidni sodelavci iz mladinske SLS, Kmečke zveze, Zveze združenih delavcev in Zveze fantovskih odsekov.¹⁵

Namen ustanoviteljev je bil ustvariti čakajočo organizacijo, ki bi v polni moči lahko nastopila v določenem trenutku, na poziv jugoslovanske vlade. Zato se je lahko posvetila organizacijskemu delu na daljši rok, saj nihče ni pričakoval skorajšnje zunanjepolitične ali strateške spremembe. Dejansko se na podeželju Notranjske in Dolenjske ni razširila pred jesenjo 1941. Po različnih spiskih naj bi imela celo 8000 članov, realnejše ocene iz pomladi 1942 so govorile o 2000 zapriseženih članih. Njihovo delo se je poleg povsem organizacijskih zadev omejevalo na zbiranje orožja, propagando in markiranje nasprotnikov.¹⁶

Organizacija se je pri gradnji naslonila na razvejano strukturo strankinih organizacij, iz katerih naj bi prišli tudi prostovoljci; princip je bil teritorialni. Temeljila je na sistemu trojk v naseljih, občinah in okrožjih (okrajih) z glavnim vodstvom v Ljubljani. Tako naj bi na občinskem nivoju tvorila čete, na okrajnem pa bataljone. Vsak član je moral priseči; v prisegi je bil kot programski cilj poudarjen boj za svobodo in samostojnost slovenskega naroda v okviru programa legije.¹⁷ Po Smersujevi - sicer dve leti poznejši - interpretaciji so že na ustanovnem sestanku označili dva svoja nasprotnika - komunizem, "ki si bo v teku okupacije ali ob njenem koncu poskušal pridobiti oblast nad množicami" in okupatorja.¹⁸ Kot je razvidno iz redkih ohranjenih dokumentov, je bil okupator v ozadju zanimanja Slovenske legije na terenu, skoraj vsa pozornost pa posvečena 'komunistom', 'sumljivim' ipd.¹⁹ Nič čudnega torej, da so si prizadeti tolmačili Slovensko legijo kot nadaljevanje prejšnjega bojevitnega klerikalizma, še posebej ker so bili mnogi od organizatorjev, kot v strankinih organizacijah, mlajši duhovniki, dejavni v Katoliški akciji, s čimer se je v Slovensko legijo prenašal predvojni nestrpen odnos SLS do drugih svetovnonazorskih opredelitev, posebej komunizma.

Šele po opaženem napačnem predvidevanju glede ravnanja KPS oziroma levega tabora si je SLS prizadevala, da bi vključila v svojo organizacijo tudi liberalce. Ko je začutila širjenje OF in zaznala tudi že pozive KPS in OF na oborožen odpor po

¹⁴ Še bolj je to vidno iz njenega glasila *Svobodna Slovenija*, ki je začelo izhajati konec novembra 1941. Na to je kazal že podnaslov *Glasilo vseh zasužnjenih Slovencev*, še bolj pa programski članek v prvi številki, v katerem je mogoče prebrati, da bo iz nje zrasla slovenska narodna vojska. Cit. po Franček Saje: *Belogardizem*, II. dop. izd., Ljubljana 1950, str. 159 (dalje Saje, *Belogardizem*).

¹⁵ Saje, *Belogardizem*, str. 146-147; France Škerl: *Prispevek k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941*. V: *Zgodovinski časopis*, 1967, str. 85-96; Boris Mlakar: *Slovenska legija*. Enciklopedija Slovenije, 11. Ljubljana 1997, str. 410.

¹⁶ Saje, *Belogardizem*, str. 147, 148.

¹⁷ Prav tam, str. 147. Šlo naj bi za zapis Smersujevega govora julija 1943.

¹⁸ Saje, *Belogardizem*, str. 147.

¹⁹ Prav tam, str. 153.

22. juniju 1941, je želela vključiti "naravne zaveznike v boju proti komunizmu". Zamisel, ki je nastala v dogovoru med dr. Markom Natlačenom in dr. Kramerjem, je bila sprva sprejeta in sodelovanje liberalcev začeto. Vendar pa se je liberalna skupina, v kateri so bili zastopani predvsem voditelji Sokola Kraljevine Jugoslavije, od Slovenske legije ločila in sama avgusta 1941 ustanovila Sokolsko legijo, nevtralni in nezadovoljni iz obeh političnih taborov pa pozneje še Pobratima - Narodno legijo. Obe skupaj nista presežali 600 članov.²⁰

Težavo v pripravi na trenutek v bodočnosti, ko naj bi v vojno posegle sile vseh treh legij, pa je povzročil oborožen odpor, ki ga je v Srbiji začel poleti 1941 polkovnik Draža Mihailović. S sprejetjem in podporo njegovemu boju s strani emigrantske vlade je nastal dvom v pravilnost odločitve, da čakajo na trenutek bližanja (britanskih) sil Jugoslaviji. Problem se je še poglobljal s tem, ko so leve sile v juliju 1941 začele dejanski oborožen odpor. Res so ta dvom lahko reševali tako, da so poudarjali, kako Mihailović "ni imel namena izzivati spopadov z okupatorji", vendar pa s tem niso mogli odpraviti vprašanja vzpostavitve učinkovite oborožene sile na terenu. Po drugi strani je emigrantska vlada po svojih za Slovenijo merodajnih glasnikih dr. Alojziju Kuharju in dr. Mihi Kreku še vedno pozivala k miru, ki naj prepreči povsem nepotrebne žrtve ("da za Slovence še ni prišel čas aktivnega nastopa").²¹

Emigrantska vlada pa je četniške enote Draže Mihailovića začela predstavljati kot enote Jugoslovanske vojske v okupirani državi ("zahteva (gen. Simović, predsednik vlade, op. p.) zanjo mednarodne pravice redne vojske"), kar je potrebovala predvsem zaradi političnih vzrokov, saj se je s tem povečevala njena teža pri britanski vladi. Ko je vlada polkovnika Draže Mihailovića imenovala za ministra vojske in mornarice, se je začela v italijanski Ljubljanski pokrajini znotraj vodstev legij in njihovih spremljajočih političnih sil nova dinamika. Več ali manj jasno je bilo, da bo moštvo te vojske, ki se bo razširila tudi na Slovensko, rekrutirano iz legij. Kmalu pa se je pojavilo še vprašanje, kdo bo poveljnik Mihailovićeve jugoslovanske vojske v Sloveniji; ker pa je to bil lahko le eden od aktivnih oficirjev, je to lahko slabilo pozicijo Slovenske legije, dejansko pa tudi vpliv vseh političnih skupin, ki so stale za tremi legijami. Razhajanje med oficirji in političnimi skupinami glede nadzora nad oboroženimi enotami pa je zaznamovalo vse naslednje obdobje vojne do italijanske kapitulacije.²²

IV. Oborožen odpor levega političnega tabora

Komunistična partija Jugoslavije je bila potisnjena iz jugoslovanskega legalnega političnega prostora, čeprav se je vanj vrinjala na posredne načine. Tak položaj ji je omogočil radikalno kritiko obstoječega družbenega sistema, pri čemer je upoštevala svojo ideološko miselno zgradbo. Glede obetajoče se vojne je bila še leta 1940 trdna na stališču, da naj se država vojni izogne, saj "nočemo, da bi naše ljudstvo pahnilo v katastrofo vojnega uničenja",²³ gledala je tedaj predvsem na

²⁰ Saje, *Belogardizem*, str. 147. Skupina Pobratim sprva ni bil zgolj vojaška skupina, pač pa tudi politično gibanje, sestavljeno iz nevtralnih oziroma nezadovoljnih iz katoliškega in liberalnega tabora.

²¹ *Svobodna Slovenija*, 1941, št. 1, št. 2, nav. po Saje, *Belogardizem*, str. 198, 199.

²² Saje, *Belogardizem*, str. 198-214.

²³ Josip Broz Tito: *Zbrana dela*, knjiga 5. Ljubljana 1970, str. 73; Odgovor vsem vojnim

ekvidistančno kritiko obeh vojnih taborov. Od tam se je njeno stališče približalo priznavanju nujnosti oborožene obrambe države, ki se mora nasloniti na Sovjetsko

zvezo; načela te politike je itak sugeriralo vodstvo Sovjetske zveze prek Kominterne. Takšno stališče je KPS privedlo do sodelovanja v demonstracijah, ki so odklanjale vstop med članice osi in vodile do državnega udara 27. marca 1941 ter sodelovanja v prostovoljskih enotah med aprilsko vojno.²⁴

Tisto, kar je po okupaciji Jugoslavije oviralo njihov oborožen odpor, so bila širša realna svetovna razmerja sil, posebej sporazum o nenapadanju med Sovjetsko zvezo, ki je bila njihova politična centrala in zgled, in Nemčijo. Kljub temu se je KPJ v presoji svojega bodočega ravnanja že maja 1941 nagnila k oboroženemu odporu, motiviranemu tudi z lastno politično uveljavitvijo. Ali je bil končni cilj tedaj revolucija ali "ljudskoosvobodilni boj" za osnovo revolucije, je še vedno odprto vprašanje. Vsekakor pa je za to pripravljala vojaško organizacijo, ki se je po vojaških oblikah še najbolj približevala odporiški gverilski organizaciji.²⁵

Podobno je v specifičnih slovenskih razmerah ravnala tudi KP Slovenije. Cilj njenega organiziranja oboroženega odpora, v katerega je bila tudi zavezana s trdno notranjo disciplino v KPJ, je bil doseči svojo uveljavitev v slovenski stvarnosti, tudi tako, da omeji pozicije meščanskih političnih sil. Prve najave ciljev odpora so omenjale že tudi končne programske cilje - "osvobojenje, neodvisnost in združenje slovenskega naroda" - čeprav niti z besedico ni omenjen oborožen boj za te cilje; nasprotno govori o Rdeči armadi kot tistem faktorju, ki jim bo te cilje omogočil doseči.²⁶ Bolj eksplicitno sta se besedi *boj* ali *borba* začela v ilegalnem tisku pojavljati v maju 1941, ne da bi se naravnost izrekli za *oborožen boj*, čeprav se je iz konteksta samega razumel.²⁷ Toda še vedno so komunisti izpovedovali svojo vero v osvoboditev, ne da bi napovedali oborožen boj zanjo. Tega ni spremenil niti prvi programski dokument odporiške Protiimperialistične fronte *Gesla našega osvobodilnega boja*, ki razen programskega cilja "osvoboditev in združitvev razkosanega slovenskega naroda, vstevši koroške in primorske Slovence" ne navaja odločitve o načinu tega boja.²⁸ A že v proglasu KPS na dan napada na Sovjetsko zvezo se je pojavila ob vsebinsko enaki definiciji cilja "vseljdske svete nacionalne vojne proti imperialističnim okupatorjem" sicer še zastrta napoved oboroženega boja: "*ne položimo orožja iz rok prej*" ali osvoboditev bo možna tem prej, če se bodo "*oprijeli vseh sredstev za uničenje okupatorja*".²⁹ Pomenljivo je, da je KPS v obdobju do konca julija 1941 opuščala v svoji propagandi vsako direktno omenjanje oboroženega boja, čeprav je hkrati razširjala proglaše KPJ, ki so vsebovali

hujskačem in obrekovalcem naše partije (maj 1940).

²⁴ Prim. Petranović, Srbija u drugom svetskom ratu, str. 69-71; D. Guštin: Konceptualni razvoj partizanstva v letu 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1992, št. 2, str. 112-114 (dalje: Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva).

²⁵ Petranović, Srbija u drugom svetskom ratu, str. 147-162.

²⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, (dalje DLR I), dok. št. 6, proglas CK KPS konec aprila 1941.

²⁷ DLR I, dok. št. 7, str. 30-35; prvomajski proglas KPJ. ("boj ljudstva proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem", str. 33).

²⁸ Slovenski poročevalec, 22. 6. 1941, št. 4.

²⁹ DLR I, dok. št. 11, str. 44-47; proglas CK KPS 22. 6. 1941. Terminološka obloženost izraza vojna kaže na idejno opredelitveni prehod od razumevanja KPS (KPJ) vojne kot spopada dveh imperializmov v vojno za osvoboditev od fašizma, od revolucionarne vseljdske vstaje v boj za obrambo (in osvoboditev) slovenskega naroda.

tudi pozive k oboroženemu boju in čeprav so hkrati njeni člani že organizirali partizanske enote.³⁰

28. julija 1941 se je za oboroženi boj proti okupatorju "in na strani ZSSR" na predlog komunistov dokončno izreklo vodstvo Osvobodilne fronte, vrhovni plenum OF na svojem II. zasedanju.³¹ Proglas, oblikovan na tej seji, je govoril o usodnosti vojne, za splošen cilj oboroženega boja proti okupatorjem pa je opredelil (resnično) *svobodo Slovencev kot nacije*.³²

V. Strateška zamisel oboroženega odpora

Mnogo dokumentov kaže, da je vodstvo KPJ jeseni 1940 do pomladi 1941 pod vtisom vojne in rastočih vojnih in notranjih napetosti ocenjevalo, da se bliža primeren čas za revolucionaren prevzem oblasti in se začelo tudi nanj pripravljati. Na to kaže že ustanovitev "vojaške komisije", ki je v največji konspiraciji ustvarila nekaj postojank tudi znotraj armade, iz katerih je poskušala razbrati procese v armadi. Generalni sekretar KPJ Josip Broz-Tito je takrat izdelal na podlagi študija marksistične literature (Lenin, Stalin) zasnovo vojaške izvedbe revolucijskega dejanja, ki je razvidna v študiji *Strategija in taktika oborožene vstaje*, izdelane februarja ali marca 1941.³³ Ne glede na to, da ni bila izdelana v končni obliki, pa je svojo funkcijo konec junija in v juliju 1941 izpolnjevala vsaj iz dveh razlogov; v vodstvu je utrla pot razmišljanja; načina in oblik odpora torej ni bilo treba šele konceptualizirati v nujnem trenutku; ker je bil koncept znan vsaj delu višjih kadrov, so ti lahko ustvarjali podobne oblike in samostojno zarisovali enako glavno linijo odpora v organizacijsko težkih prvih mesecih okupacije.

Študija sama je presenetljivo podobna organizacijskemu in izvedbenemu modelu, ki je bil realiziran manj kot pol leta kasneje, julija 1941. Govori o organizacijskih prijemih in taktičnih postopkih, ki naj jih uporabi KPJ v organizaciji odpora v takem smislu, da je neposredna zveza jasno vidna. V organizacijskem smislu se je izrekala za teritorializacijo oboroženih enot, povezanih tako horizontalno kot vertikalno; enote so poimenovane jugoslovanski vojaški terminologiji ustrezno za *odrede*.³⁴ Predvidel je vojaško organizacijo dveh stopenj, prave gverilske enote in *obrambne odrede*, v katerih bi sodelovali kmetje, ki smisla bojev še ne razumejo povsem, oziroma ga razredno ne morejo podpreti. Iz teh dvojnosti so rasle poznejše 'prostovoljske' enote, partizanske enote in kot vrhunec 'proleterske' enote; v Sloveniji tudi partizanske enote in Narodna zaščita.

V taktičnem smislu se je generalni sekretar KPJ izrekel za gverilsko vojskovanje, ki mu je predpogoj prenesti težišče vstaje na podeželje. Pomen tega prenosa težišča je podcenjevan, čeprav prav ta kaže na določeno transformacijo

³⁰ Prim. DLR I, dok. št. 11-16, str. 44-61.

³¹ DLR I, dok. št. 17, str. 61-64; poročilo E. Kardelja 2. 8. 1941.

³² DLR I, dok. št. 18, str. 64-66; proglas Vrhovnega plenuma OF. Edvard Kocbek je v svoj dnevnik zabeležil Kidričevo formulacijo, da je cilj osvobodilnega boja "nacionalna in socialna osvoboditev izpod največjih imperializmov" (v zgodovini). Prim. E. Kocbek: Zbrano delo, knjiga 6. Ljubljana 1996, str. 552 in 639.

³³ Josip Broz Tito: Zbrana dela, knjiga 6. Ljubljana 1980, str. 149-165.

³⁴ Odred pomeni v tej terminologiji vojaško enoto, sestavljeno iz različnih rodov (pehote, artilerije, konjenice) v različnih razmerjih in za čas, potreben za izvedbo naloge.

klasične teze o socialistični revoluciji. Vojaško vzeto je šele prenos težišča iz mesta, od mestnega tipa množične vstaje, takojšnjega visoko intenzivnega soočenja z nasprotnikom v centru, kjer je močan, na podeželje, kjer ima nasprotnik le obrobne pozicije, omo-

gočil tisti vmesni čas, ko je lahko vstajniška organizacija kot šibkejša stran vzpostavila svoj sistem vojaške organizacije, pridobila osnovne vojaške resurse in ljudi.³⁵

V trenutku poziva k uporabi v obrambo Sovjetske zveze je torej obstajal znotraj KPJ le ne docela izdelan koncept ljudske vstaje. Časa za kakršnokoli celovito pripravo koncepta, ki bi se od tega razlikoval, niti ni bilo, saj je minilo med napadom na Sovjetsko zvezo in sklepom o izvedbi vstaje (4. julija 1941) le 12 dni, ter nato le dober teden do začetka izvajanja akcij vsaj v Srbiji in Črni gori, kjer počasnejše kurirske zveze niso ovirale izvedbe zamisli. Toda tudi na Hrvaškem, v Bosni in v Sloveniji so se prve partizanske akcije začele manj kot mesec pozneje.³⁶ V oblikovanju odpora pa ni veljalo le omenjeno izhodišče, pač pa tudi praktične izkušnje, katerih najpomembnejši nosilci so bili bivši prostovoljci v španski državljanski vojni.

Strateška zamisel odpora komunistov ni temeljila na omejenem vojaškem nastopu, pač pa je vsebovala zamisel totalnega odpora, boja vsega ljudstva proti zavojevalcem / okupatorjem, iz njega se izloča le "domača izdajalska gospoda", tisti, ki iz razrednih koristi sodelujejo z okupatorjem.

Totalnost je pomenila tudi prostorsko zajetje celotnega slovenskega nacionalnega teritorija. Boris Kidrič si je oboroženi boj zamislil kot boj, ki bo zajel široke predele Slovenije.³⁷ Enako osnovno izhodišče je razvil tudi Edvard Kardelj: "Ves slovenski teritorij mora postati eno samo bojišče, na katerem se bije boj od vasi do vasi in od hiše do hiše."³⁸ Zamisel totalnega boja ("teror ljudskih množic na teror okupatorjev") pa se je morala hitro soočiti s stvarnostjo, v kateri so okupatorji zaradi partizanskih akcij začeli izvajati represalije nad ljudstvom. Znotraj Osvobodilne fronte so te povzročile diskusijo o časovni ustreznosti in upravičenosti oboroženega boja, predvsem na ravni med KPS in posameznimi nekomunističnimi skupinami (Staro pravdo, deloma pa tudi s krščanskimi socialisti oz. katoliško skupino). Celó med komunisti se je pojavil dvom, ali tako intenziven oborožen boj izpeljati ali omejiti na sabotaže.³⁹

Najpomembnejši premik pa se je zgodil v pretvorbi odpora v nacionalno-osvobodilni projekt. Za končni cilj oboroženega odpora je gibanje postavilo nacionalno osvoboditev vseh Slovencev, in združitve vseh, vključno s tistimi, ki so bili državljani sosednjih držav Nemčije in Italije ter implicite tudi Madžarske. S tem je odporiško gibanje posvojilo osnovni slovenski nacionalni program Zedinjene Slovenije. To je pomenilo tudi širjenje odpora, tako političnega kot oboroženega,

³⁵ Josip Broz Tito, *Zbrana dela*, 6, str. 149-165.

³⁶ Prim. Petranović, *Srbija u drugom svjetskom ratu*, str. 177-196; Pero Morača: *Jugoslavija 1941*. Beograd 1971.

³⁷ Slovenski poročevalec, 9. 8. 1941, št. 11; *Polet Osvobodilne fronte*.

³⁸ Delo, konec avgusta 1941, št. 2; *Za osvobodilno fronto slovenskega naroda*.

³⁹ Vida Deželak-Barič: *Vloga, metode in mesto Komunistične partije Slovenije v organiziranju oboroženega upora leta 1941*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1992, št. 1-2, str. 100 (dalje: Deželak-Barič, *Vloga KPS*).

zunaj jugoslovanske Slovenije. Že kmalu po začetku oboroženega odpora so ga dejansko začeli širiti na Primorsko; tja so poslali avgusta in decembra tudi dve oboroženi skupini. K temu je sodilo tudi izhodišče, ki je ostalo v temeljih narodnoosvobodilnega gibanja in njegovega oboroženega odpora, da je namreč treba boj bojevati v Sloveniji: "Nikamor iz Slovenije! Borimo se za slovensko zemljo na slovenskih tleh."⁴⁰

VI. Izpeljava oborožene vstaje v Sloveniji

Vstaja v Sloveniji, ki so jo sprožili komunisti 20. julija 1941, je bila v konceptu občje jugoslovanska, v izvedbi pa slovenska, saj je povsem stvarno morala upoštevati slovenske možnosti in razpoložljivosti; šlo je predvsem za stvarne omejitve. Tudi na povsem strokovni, taktični in operativni dimenziji je bilo treba oblike boja šele postopoma izoblikovati. Vprašanje vzpostavitve oborožene sile je bilo odprto na vseh treh najpomembnejših segmentih, moštvu, poveljniškem kadru in orožju ter vojaški opremi. Vse tri probleme je odporniška organizacija reševala sproti, med boji in v medsebojni odvisnosti.

Zagotavljanje moštva je bilo eno od najbolj občutljivih, a tudi pomembnih dejavnikov vzpostavitve oborožene sile. V pridobivanju predvsem moških mlajših letnikov se je KPJ (KPS) najprej ozrla po krogu svojih pripadnikov in simpatizerjev. Po prvem organizacijskem dokumentu, Partizanskem zakonu,⁴¹ naj bi bili to po statusu prostovoljci, dejansko pa se je njihovo novačenje le deloma lahko prepustilo v tako odprto zbiranje. Pomembnejše je bilo zato zbiranje primernih pripadnikov v osvobodilnem gibanju vključenih političnih skupin. Prav razlike v organizacijski trdnosti med komunisti in ostalimi skupinami so povzročile povsem nesorazmerno začetno zastopanost v oboroženih silah. Od okoli 1200 partizanov, ki so bili v partizanskih enotah na Slovenskem do decembra 1941, jih je bilo dve tretjini povezanih s KPS ali organizacijami iz njenega kroga (SKOJ, kandidati, simpatizerji).⁴² Vse to kaže motiviranost komunističnega kroga in učinkovitost političnega pritiska nad članstvom. Vodstva KPS so interno tudi sankcionirala, vsaj jeseni 1941, odklanjanje vstopa v oborožene enote z disciplinskimi ukrepi (opomin, izključitev). Tak model je kljub notranjemu pritisku na članstvo lahko funkcioniral tam, kjer je bil podprt tudi z okupatorjevim zunanjim pritiskom - nevarnostjo aretacije ali drugih sankcij, ostrim ukrepanjem proti pripadnikom enot. Pomembna kategorija prišlih v partizanske enote so bili tudi ogroženi od okupatorja, kar se ni omejevalo le na komunistični krog.⁴³

Šele decembra 1941 je uspelo organizatorjem "ljudske vstaje" na Gorenjskem prvič zagotoviti "spontano novačenje" moštva v partizanske enote. Tedaj je prišlo v partizane nad 700 borcev v kratkem časovnem razmaku dveh tednov in to na širokem območju od Poljanske doline do Zgornjesavske doline. Res pa so se partizanske enote tudi prvič srečale s hitrim upadanjem svojega moštva zaradi zapuščanja enot, saj jih je vsaj 400 tudi kmalu zapustilo enote. Med prišlimi so bili

⁴⁰ Slovenski poročevalec, 9. 8. 1941, št. 11; *Polet Osvobodilne fronte*.

⁴¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, dok. št. 5 (dalje: Zbornik VI/1).

⁴² Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v letu 1941. V: Slovenija-paralele 1975, št. 43 (dalje: Križnar, Socialna in politična pripadnost), str. 43-45.

⁴³ Deželak-Barič, Vloga KPS, str. 99-100.

prvič tudi v večjem številu kmečki sinovi, kar pomeni, da se je partizanska vojska zasadila na podeželju, ne pa na njem le operirala.⁴⁴

Poveljevati moštvu uporniških formacij v pogojih šele postopnega oblikovanja enot, neizoblikovane taktike, velike tehnične in številčne premoči okupacijskih sil ter glede na sestavo moštva, je terjalo drugačen tip vojaškega voditelja na vseh ravneh. Vendar takih ni bilo na voljo, zato je bilo treba poveljnike šele ustvariti.

Strateški nadzor partizanske vojske, torej poveljniški položaji v Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet so bili v rokah vodstva Osvobodilne fronte, dejansko pa vodstva KPS.⁴⁵ Vsi ostali poveljniški položaji so bili na taktični ravni, na ravni čet kot osnovnih enot, saj so bataljoni le izjemoma ali občasno obstajali kot enote, ki bi jih neposredno vodili njegovi štabi. Velika večina poveljniškega kadra je izvirala iz vrst KPS, tako zaradi organov, ki so jih postavljali, kot zaradi narave organiziranosti prvih čet. Pogosto so poveljniki čet postali tisti, ki so prej kot vodilni "vojnih komitejev" pripravljali odpor v posameznih okrožjih KPS, torej so bili funkcionarji KPS. Vojaško izobraženih je bilo malo, povečini so imeli izkušnjo, ki so jo pridobili med služenjem vojaškega roka. Usposobljenih v španski državljanski vojni je bilo le nekaj, med njimi sam organizator partizanskih enot dr. Aleš Bebler. Dva pomembna vojaka iz španske državljanske vojne, Franc Rozman in Dušan Kveder, sta prišla v slovensko partizansko vojsko šele jeseni 1941 in takoj postala poveljnika čete oziroma bataljona.⁴⁶ Neenakomernost v politični pripadnosti poveljniškega kadra v letu 1941 še ni zbujala dvomov pri ostalih v OF sodelujočih skupinah.

Kot potencialni rezervoar poveljniškega kadra so prišli v poštev tudi bivši aktivni oficirji in podoficirji. Ti so bili kot posebna oficirska skupina vključeni v OF, vendar pa se opredeljevanje znotraj njih ni končalo vse do januarja 1942. Izmed aktivnih oficirjev in podoficirjev so vstopili v čete tudi poveljniki, kot sta bila Ljubo Šercer in Mirko Bračič, vendar so ti predstavljali manjšino med poveljniškim sestavom. Toda to ni bila nujno pomanjkljivost, saj tudi oficirji jugoslovanske kraljeve vojske niso bili v gverilskem vojskovanju posebej izučeni, lažje pa so se izogibali grobim napakam v vodenju enot, kot preslabemu zavarovanju, opuščanju postavljanja straž, neprimernemu gibanju po terenu in vodenju v boju.

Zaradi podvojitve poveljniških položajev z ustvaritvijo položajev političnih komisarjev so bile zahteve po poveljujočem kadru še večje. Toda tovrstne poveljniške kadre je vodstvo lažje zagotavljalo, saj je običajno pri tem upoštevalo predvsem politično ustreznost in manj vojaške izkušnje, tako da so se povečini politični komisarji rekrutirali izmed funkcionarjev in članov KPS. Politični komisarji vseh slovenskih partizanskih enot, ki so nastale v letu 1941, so bili namreč

⁴⁴ Križnar, n. d., str. 40.

⁴⁵ Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet (od septembra Glavno), ki naj bi bilo po danes že nepreverljivih podatkih ustanovljeno že na dan napada na Sovjetsko zvezo, pet dni pred enakim organom pri CK KPJ, najverjetneje pa je ta organ bil spočetka bolj nekakšna izvršna vojaška komisija CK KPS kot pa vojaško poveljstvo. Kot takšno ni delovalo niti pozneje, saj ga je omejevala njegova zaprtost v Ljubljani, težavne zveze s posameznimi pokrajinami, v dobršni meri pa tudi pomanjkanje ustrezno vojaško usposobljenih kadrov, ki bi tudi politično ustrezali. Jeseni si je zato pomagalo s pošiljanjem delegatov v posamezne pokrajine. Prim. Miroslav Luštek: O delu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v letu 1941. V: Ljubljana v ilegali, II, str. 72-90.

⁴⁶ Guštin, n. d., str. 122; Deželak-Barič, Vloga KPS, str. 103, 104-107.

člani KPS.⁴⁷

Vprašanje vzpostavitve učinkovite oborožene sile ima tudi **velike materialne zahteve**. Vprašanje logistike, torej zagotavljanja materialne podpore oboroženim borcem, je pomenilo problem, ki so se ga organizatorji zavedali in nanj tudi dovolj organizirano odgovarjali. Naslonili so se predvsem na vire, ki so jim bili na voljo znotraj odporniškega gibanja.

Najnujnejše je bilo orožje in strelivo; ker je le majhen del posedoval legalizirano orožje pred vojno, je bil glavni način opremljanja z orožjem spočetka zbiranje orožja razpadle jugoslovanske vojske. Zanj so bile zadolžene posebne skupine, zlasti v Ljubljani, pa tudi na Dolenjskem. Orožje so zbirale po terenu, ga tudi kupovale in dovažale v skrivna skladišča v Ljubljano ali ga skrivale na podeželju. Logistična organizacija odporniškega gibanja je bila sposobna zagotoviti skoraj vsakemu, ki je šel v partizane, zlasti jeseni 1941 v Ljubljanski pokrajini, orožje in tudi osnovno vojaško opremo. Znano je, da so dobivali odhajajoči v partizanske enote iz Ljubljane nahrbtnik s potrebščinami in opremo ter tudi gorniške čevlje.⁴⁸ Seveda pa sta bila samoiniciativnost pri nabavljanju in lastno posedovanje potrebnih vojaških potrebščin in celo orožja enako ali še bolj pomembna. Le tako so bili odporniki relativno dobro opremljeni. Vendar pa se je že jeseni, zlasti pa pozimi 1941/42 pokazalo veliko pomanjkanje orožja, saj je bilo do tretjine borcev neoboroženih. Tudi zato je vedno pomembnejša postajala zaplamba orožja v boju ali iz okupatorjevih zalog.⁴⁹

Zavedati pa se je treba, da je pri orožju šlo le za osnovno pehotno oborožitev, puške, nekaj puškomitraljezov in lahkih ali celo težjih strojnic, ob tem pa nekaj razstrelilnega materiala, pogosto tudi civilnega izvora. Karkoli od težjega orožja partizanske enote, tudi če bi ga posedovale, niso bile sposobne uporabljati.⁵⁰ Zaradi uporabljane gverilske taktike sovražnikova premoč v težjem orožju in vojaški tehniki ni prišla do izraza. Le izjemoma so njegove enote lahko uporabljale topništvo (npr. pred Dražgošami). Še najbolj koristna se je izkazala prednost v motorizaciji, saj so s tem tako nemške kot italijanske sile uspešno nadomeščale svoj zaostanek v gibljivosti na terenu.⁵¹

VII. Karakteristike vojaških operacij leta 1941 na Slovenskem

Oboroženi partizanski oddelki, nastali v juliju 1941 in še pozneje, so bile improvizirane združbe odpornikov, ki so šele morale prerasti v vojaške enote. V skladu s temeljnim namenom odporniškega gibanja so se preoblikovali v vojaške enote v težjih okoliščinah med bojem proti okupatorju, ne pa med urjenjem. Zdi se, da so se njegovi voditelji v začetku celo bolj zavedali tega problema kot nekaj

⁴⁷ Prim. Deželak-Barič, Vloga KPS, str. 104-107.

⁴⁸ Prim. Marica Čepe: Vojaška intendantca. V: Ljubljana v ilegali : II: Država in državi. Ljubljana 1961, str. 125-144

⁴⁹ Prim. Viktor Stopar: Zbiranje orožja. Ljubljana v ilegali : I: V odločilnih dneh. Ljubljana 1960, str. 200-202; Franc Štadler-Pepe: Akcija v Mestnem domu. Ljubljana v ilegali, II, str. 246-249; Jože Šiška-Luka: Akcija na Bregu, prav tam, str. 250-253.

⁵⁰ Prim. Vanja Martinčič: Slovenski partizan : orožje, obleka in oprema slovenskih partizanov. Ljubljana 1990.

⁵¹ Prim. Zdravko Klanjšček: Vloga slovenskih partizanskih čet v procesu razvijanja države in državi. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1966, št. 1-2, str. 393-399.

mesecev pozneje, kar pa je povezano tudi z dejanskimi možnostmi urjenja, ki ga je odvezal okupator s svojim neprestanim zasledovanjem partizanskih enot. Kljub temu so poskušali k urjenju prispevati tako na sistemski ravni, z izdelovanjem navodil za urjenje,⁵² kot tudi v praksi. Vendar pa so partizanske enote do urjenja prišle šele v zimskem času, ko je zlasti v Ljubljanski pokrajini popustil neprestani pogon za enotami. Najsistematičnejši in najkvalitetnejši vojaški pouk sta v svoji enoti izvedla komandant Franc Rozman - Stane in Dušan Kveder - Tomaž, ki sta v 75 dneh

prezimovanja izurila enoto, ki je svojo pravo vrednost pokazala spomladi 1942 kot jedro II. grupe odredov. Šele ta je bila prva vojaško izurjena partizanska enota na Slovenskem.⁵³

Večina enot pa se je do zime 1941/1942 bila prisiljena uriti v spopadih. Takšno urjenje v teoretičnem smislu ni slabo, terjalo pa je nadpovprečno velike izgube in zato ni bilo vedno delotvorno, saj je povzročalo depresijo med borci, posebno pa zato, ker so bile partizanske enote vojaško šibkejše. Partizanske enote so imele zaradi slabe izurjenosti v prvih bojih precej večje izgube kot njihov nasprotnik, čeprav so praviloma izbirali čas, kraj in celo okoliščine napada, saj so le tako lahko kompenzirali svojo slabšo opremo, oborožitev in izurjenost.

V prvih treh mesecih vstaje do konca septembra 1941 je padlo ali bilo drugače izločeno več kot 100 partizanov, kar je bilo glede na skupno število tudi do 20% vseh v enotah udeleženega moštva. Največje izgube so doživele enote predvsem med napadi okupatorjevih enot. Prvi tovrsten poraz je doživela celjska partizanska skupina že julija, še bolj izrazitega pa Gorenjski bataljon na Stolu avgusta 1941. Nadaljevalo se je z uničenjem Radomeljske čete na Golčaju 28. oktobra in nato 2. novembra Belokranjske čete na Gornjih Lazah. Od skupno 41 čet ustanovljenih v slovenskih pokrajinah jih je vsaj en tovrsten udarec doživelo kar 15. Še pogostejša je bila začasna ali celo dokončna razpršitev pripadnikov enot. Izmed šestih ustanovljenih bataljonov sta le dva dočkala umik na prezimovanje kot povezana enota.⁵⁴

V taktičnem smislu spočetka ni bilo druge primerne taktike kot je bila gverilska "udari in zbeži". S tako taktiko, ki so jo imenovali "partizanska borba", so se partizanske enote tudi bojevale. Za to obdobje oboroženega odpora na Slovenskem je značilno defenzivno bojevanje, kar je sicer nasprotujoče samemu bistvu gverilske taktike. Osrednje Glavno / Vrhovno poveljstvo je to značilnost opazilo in nanjo kritično opozorilo na prvem jugoslovanskem posvetu o vodenju vstaje v Stolicah konec septembra 1941. Vendar se zdi, da je bila kritika bolj usmerjena na vodenje vstaje - kar bi povsem ustrezalo duhu komunistične miselnosti - manj pa na taktično pomanjkljivost sploh.⁵⁵ Kljub vsemu je bilo novo

⁵² Zbornik VI/1, dok. št. 81; Kratek tečaj za partizanske poveljnike (oktober-november 1941).

⁵³ Prim. Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941-192. Ljubljana 1972, str. 192-211.

⁵⁴ Klanjšček, n. d., str. 397; Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1966, str. 318-335.

⁵⁵ Prim. Zbornik VI/1, dok. št. 81; Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija. Beograd 1985, knjiga 2, dok. št. 13; Tone Ferenc: Pismo Edvarda Kardelja iz Srbije 17. oktobra 1941. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1971-1972, str. 361-366.

geslo *akcija*. "Poročila z juga so jih (=vodilne komuniste, op. a.) naravnost pokvarila. Začeli so govoriti, da je edino potrebno vreči se na akcijo in da je smešno vse programatiziranje," je presodil posledice tovrstne kritike vodilni član Osvobodilne fronte.⁵⁶

Vsekakor je prizadevanje vodstva za pospešitev oboroženega odpora prisililo slovenske partizanske enote k več vojaškim akcijam, v katerih se kažejo elementi preseganja klasičnega gverilskega načina bojevanja. "Čiščenje ozemlja", kakor je to taktiko imenoval Edvard Kardelj že sredi oktobra 1941, je pomenilo doseči neposredno obvladovanje dela operativnega območja, na katerem so enote dobile svoje baze in predvsem oskrbo, imel pa je tudi demonstrativni politični učinek.

Vendar pa je to pomenilo vrnitev k defenzivnosti, saj so enote nujno morale ta območja tudi braniti. Ta tip taktike ustvarjanja "osvobojenih", nadzorovanih krajev je kulminiral v obrambi Dražgoš.⁵⁷

Načrt za demonstrativno vojaško akcijo v Loški dolini (Lož in Bezuljak, 19. in 20. oktobra 1941), predvsem pa načrt za usklajeno vojaško operacijo, s katero naj bi preprečili tedaj aktualno izganjanje slovenskega prebivalstva v Posavju, so prese-gale tedanje bojne in logistične sposobnosti partizanskih enot, predvsem pa njenih štabov. Oba sta rezultirala v hudem upadu enot po operaciji.⁵⁸ Zahteva po množični ljudski vstaji z ustvarjanjem teritorija pod nadzorom je predstavljala tudi taktični problem, saj je morala gverilska vojska reševati vrsto novonastalih problemov - hitre adaptacije na partizansko taktiko, mnogo bolj zapletene logistike, še bolj pa obrambe ozemlja, kar se ni ujemalo z dotedanjo gverilsko taktiko. Uvajanje takšne taktike je bila druga, negativna stran pretoka informacij in sugestij iz Srbije in Črne gore, saj sta bili vojaški moči obeh preveč različni, da bi bilo prenašanje taktičnih vzorcev brez nevarnosti. Imelo pa je svojo veliko politično privlačnost, saj je zgovorno kazalo na moč odpornišтва.

VIII. Vojaška aktivnost partizanskih enot v letu 1941

Vojaško gledano je dogajanje v drugi polovici leta 1941 v prejšnji Dravski banovini mogoče razdeliti v dve časovno neenaki dobi, obdobje poletne vstaje in obdobje načrtno vodenih vojaških akcij, od katerih je bila najbolj ambiciozna in tudi najbolj uspešna druga, decembrska vstaja na Gorenjskem.

V prvem obdobju, obdobju vstaje, je šlo za pripravo odpora na območjih pod nemškim okupatorjem. Organizacijsko vzeto se je načrtovala vstaja kot niz med seboj neodvisnih akcij različne intenzivnosti, predvsem sabotažnih. Drugega tudi ni bilo mogoče, saj še ni bilo izoblikovanih vojaških enot. Te so vzpostavili šele v drugi polovici julija 1941. Predvidene pa so bile kot enote izbranih posameznikov, ne pa množic vstajniškega prebivalstva. Množičnost je postala vrednota šele po kritiki iz Vrhovnega štaba, septembra 1941.

⁵⁶ Kocbek: Zbrano delo, šesta knjiga, str. 683 (11. 10. 1941).

⁵⁷ Ferenc: Pismo Edvarda Kardelja iz Srbije 17. oktobra 1941, str. 305. Navodilo je prišlo iz Glavnega / Vrhovnega štaba oktobra 1941; vsebovalo je navodila o osvajanju naseljenih krajev in obrambi osvobojenega ozemlja. Obe navodili sta povzeti tudi v Kratkem tečaju za partizanske poveljnike. Glej Zbornik VI/1, dok. št. 81.

⁵⁸ Prim. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1978, str. 138-142, 146-160.

Aktivnost partizanskih enot je bila načrtovana sočasno, od pretežno 27. julija dalje; izvajana pa je bila z različno intenzivnostjo. Že od vsega začetka pri tem opazimo željo po preseganju čiste gverilske taktike in svobodne organizacije.

Cilji, proti katerim je bila dejavnost partizanskih enot usmerjena, niso bili zgolj vojaški, pač pa civilni okupacijski aparat oziroma materialne dobrine. To pomeni, da so bili cilji vojaške dejavnosti odporniškega gibanja vsi in ne le vojaški, kar pomeni, da so tudi odporniki že od začetka preseglji običajni okvir vojskovanja.

V tem obdobju, ki se je končalo dober mesec pozneje, je bilo aktivnih z vsaj enim napadalnim vojaškim dejanjem od 16 ustanovljenih na nemškem okupacijskem območju (polovica vseh v letu 1941) čet 10 čet, še nekaj jih je delovalo proti infrastrukturnim objektom. Razprostranjenost akcij je torej bila

velika, zato ne čudi hitra in radikalna reakcija zlasti nemškega okupatorja. S pridelenimi policijskimi silami je uspel nemški okupator uničiti ali razgnati 5 čet in zadati partizanskim enotam glede na moštvo okoli 15% izgub, v katere so šteti zgolj padli in ujeti. Še večje izgube so sledile v obdobju upadanja dejavnosti partizanskih enot od konca avgusta do začetka oktobra 1941.⁵⁹

S tem je baza, iz katere se je napajal večji del moštva (tisti v krogu KPS), bila v precejšnji meri izčrpana, saj po prosti oceni v njej ni bilo več kot 3000 boju ustreznih moških. Partizanska vojska je bila sicer deklarirana kot nestrankarska vojska, dejansko pa je v obdobju vstaje v njej bilo vsaj na Gorenjskem in Štajerskem, za katere so na voljo podrobnejši podatki, 50% oziroma celo več kot 80% borcev, za katere moremo utemeljeno domnevati, da so vanje prišli po partijski disciplini ali zaradi osebne ogroženosti, dobršen del drugih pa je sodil v njihov simpatizerski krog.⁶⁰ Ob tem je kot številčno izrazitejšo skupino zaznati le še pripadnike Sokola.

Drugo obdobje oboroženega odpora na Slovenskem se je začelo po precejšnjem upadu partizanske aktivnosti in številčnosti zaradi izgub in osipanja enot, vendar pa z izkušnjo iz prvega obdobja, da je oborožen odpor možen tudi na slovenskem območju, po posvetovanju vojaško-političnih vodstev v Stolicah konec septembra. Dolgo že vemo, da se vojaški dosežki oboroženega odpora v Sloveniji presojevalcem niso zdeli dovoljšnji, kar zgolj vojaško gledano drži v primerjavi s Srbijo ali Črno goro, nepravilno pa je zato, ker niso hoteli uvideti, da je oborožen odpor v Sloveniji rasel iz povsem druge podlage, saj se niso mogli nasloniti na nobeno srbsko nacionalno občutje ogroženosti kot na prostoru od Like do Srbije in Črne gore. Zato so skupaj izdelali osnovno strategijo za jesensko obdobje - spodbuditi množično vstajo prebivalstva na osnovi njegove nacionalne in celo osebne ogroženosti, vojaško pa doseči širša območja pod nadzorom partizanskih enot, t.i. "svobodna ozemlja".⁶¹

Prvi poskus, dvigniti v vstajo kmečko prebivalstvo v Posavju, ki mu je grozil izgon, tako z njegove zemlje kot iz Slovenije, ni uspel. Načrt sam pa je bil ambiciozno zamišljen, sile dvanajstih čet pritegnjene v koncentracijo s širokega območja Dolenjske, vzhodne Gorenjske in Štajerske. Bil pa je za tedanja trdnost slovenskih

⁵⁹ Križnar, n. d., v op. 54.

⁶⁰ Križnar: Socialna in politična pripadnost, str. 33-49; Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, str. 225-226.

⁶¹ Ferenc: Pismo Edvarda Kardelja iz Srbije 17. oktobra 1941, str. 362-366.

partizanskih enot prezahteven, tudi zaradi poslabšanih vremenskih razmer.⁶²

Potreba po vojaškem uspehu, od katere je bila soodvisna tudi politična krepitev gibanja, je napotila vodstvo osvobodilnega gibanja v ponovno načrtovanje in izvedbo akcije že sredi zimskih razmer. Lahko da je bila racionalna misel, da bo sneg bolj oviral okupatorja - vendar pa je bila ta zamisel povsem skregana z osnovnim poznavanjem psihe kmečkega človeka, ki so ga nameravali dvigniti v vstajo. Načrt treh žarišč vstaje, na Gorenjskem, območju med revirji, Kamnikom in Savinjsko dolino in južno od Ljubljane, v krinskem pogorju, je zajel tri območja z velikim pomenom, tako političnim kot vojaškim. Do uspešnega začetka vstaje je bil izpeljan načrt le na Gorenjskem, točneje v Poljanski in deloma Selški dolini ter

bohinjskem kotu in Gornjesavski dolini. Kako velik uspeh je bilo dvigniti v partizanske enote 700 ljudi, prvič množično tudi kmečke sinove, kaže razmerje do dotedanjih gorenjskih partizanov, saj je prišlo do razmerja 5 novincev na enega partizana iz predvstajniškega obdobja. Vstaja je povzročila tudi prve resne vojaške učinke - tako je prizadejala občutne izgube okoli 100 mož elitnim SS policijskim enotam (Rovte, Poljanska dolina, Dražgoše), še bolj pa na okoliškem območju - z dela slovenskega ozemlja se je prvič umaknila okupacijska uprava skupaj z njenim represivnim aparatom - in celo na strateškem nivoju, saj je neposredno vplivala prek poraza policijskega voda v Rovtu 12. decembra 1941 na odločitev o aneksiji območja civilne uprave.⁶³ Seveda se je pokazalo, kot v Srbiji, da so bile partizanske enote dovolj močne, da so prevzele nadzor na določenem območju, niso pa bile dovolj močne, da bi odvrnile koncentrirano posredovanje okupacijskih sil in s tem obdržale kontrolo nad območjem. Nasprotno, nemške zasledovalne operacije, ki so sledile pogumnemu, a vojaško nepotrebemu branjenju Dražgoš, so na Gorenjskem do marca 1942 korenito pometle z partizanskimi enotami, saj so bile takorekoč vse prezimujoče skupine izsledene, napadene in prizadete z izgubo borcev.⁶⁴ Podobno se je zgodilo tudi v Ljubljanski pokrajini, kjer pa so vendarle prezimila večja jedra južno in vzhodno od Ljubljane; ta so predstavljala osnovo za spomladanski nagel številčni porast partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini in prenos težišča partizanstva v pokrajino, ki je bila politično središčna slovenska pokrajina in v kateri se je s povezavo vojaškega in političnega na obeh straneh tudi udejanil medsebojni spopad obeh slovenskih nasprotujočih si politično-vojaških taborov.

IX. Reakcija okupatorjev na oborožen odpor v Sloveniji

Okupatorji so sprva pričakovali odpor okupaciji predvsem od vojaških in paravojaških krogov, torej na nacionalni podlagi. Iskanje struktur Narodne obrane (in krogov povezanih z angleškimi tajnimi službami) je pri italijanskem okupatorju predstavljalo pomemben faktor delovanja v začetnem obdobju.⁶⁵

⁶² Glej op. 57; prim. Miha Marinko: Moji spomini. Ljubljana 1974, str. 276-286; Aleš Bebler: Čez drn in strn. Koper 1981, str. 94-95.

⁶³ Prim. Tone Ferenc: Vprašanje priključitve zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1974, št. 1-2, str. 157-201.

⁶⁴ Damijan Guštin: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 ter krajevni in socialni izvor njenih borcev. Magistrska naloga. Filozofska fakulteta, Ljubljana 1987, str. 41-56.

⁶⁵ Glej op. 10.

Pričakovanje širše vstaje, pri italijanskem okupatorju na 14. julij 1941, je sprožil prve široke policijske ukrepe. Glede na datum je možno, da je pričakoval še vedno pobudo v odporu z nacionalno zavedne, 'državotvorne' strani, seveda ob udeležbi širokih plasti ljudstva.⁶⁶

Nemškemu okupatorju je bilo pričakovanje oboroženih akcij komunistov po javno emitiranih proglasih Sovjetske zveze in prestreženih skrivnih sporočilih Kominterne seveda samoumevno, posebej, ker je sam začel sistematično, vnaprej pripravljeno policijsko preganjanje članov komunističnih strank že 22. junija zgodaj zjutraj, tudi na območjih, ki jih je zasedal na območju bivše jugoslovanske države.⁶⁷ Okupacijska oblast je na pojav prvih akcij in tudi samih skupin reagirala hitro in ostro. Njihovo početje je identificirala kot *banditizem*, čeprav je hkrati protislovno govorila o politični motivaciji (dejavnost komunistov) omenjenih nasilnih dejanj. Tako si je prizadevala vsako od oboroženih enot uničiti, vse zajete pripadnike pa je tudi praviloma usmrtila. Za italijansko okupacijsko / aneksijsko oblast v Ljubljanski pokrajini je bil oborožen odpor zadeva, ki je segala v notranjo zakonodajo države, vendar pa je Italija kljub formalno enakemu pravnemu statusu pokrajine (ne glede na to, da je imela poseben statut) sodni pregon oboroženega odporništvu po kratki epizodi z izrednim sodiščem oktobra 1941 prepustila vojaškemu sodstvu.⁶⁸

Na nemškem okupacijskem območju je boj zoper odporniške partizanske skupine prevzela policija, tako orožništvo kot varnostna policija in tajna državna policija. Policijski SS bataljoni so postali jeseni 1941 osnovna bojna sila zoper partizanske čete. Ujete pripadnike partizanskih enot so po policijski obdelavi običajno uvrščali med tiste, ki jim je "policijsko sodišče", dejansko pa najvišji policijski vodje, namenjalo eksemplarično usmrtitev med talci. Tako je končala 30. julija 1941 že prva v Krškem ujeta desetčlanska skupina, ki se v partizansko skupino še niti preoblikovala ni. V vsem letu 1941 je bilo ustreljenih vsaj 100 ujetih pripadnikov partizanskih enot, še nekaj desetina pa v prvih mesecih leta 1942.⁶⁹

Damijan Guštin

THE QUESTION OF ARMED RESISTANCE IN 1941

S u m m a r y

Armed resistance is the most intensive way of opposing occupiers. Some of its forms were envisaged in the Yugoslav defense plan, but it became irrelevant with the collapse of the State in the April war. In spite of seeking a *modus vivendi* with the occupiers in an isolated and parcelled out Slovenia, the main political forces decided for armed resistance and, during the first months of the occupation, started to set up underground military formations (the Slovene, Sokol and National-Pobratim legions). However, these were never deployed in any military engagement because of their

⁶⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 97, 98, 100, 104.

⁶⁷ Prim. K. F. - Marko Selin: Nič več strogo zaupno, II. Ljubljana 1978, str. 132-140.

⁶⁸ Tone Ferenc: Sodstvo pod okupacijo 1941-1945. Pravo - zgodovina - arhivi. 1. V: Prispevki za zgodovino pravosodja. Ljubljana 2000, str. 222-225.

⁶⁹ Prim. Milan Ževart: Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski. Maribor 1965, str. 10; Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, str. 225; Križnar: Socialna in politična pripadnost, str. 48.

procrastination. The Communist Party of Slovenia and the newly founded Liberation Front also opted for armed resistance. This resolve rapidly matured after the attack on the Soviet Union and materialised with the formation of military (partisan) detachments and, after 20 July 1941, the first military operations.

In July 1941, the Liberation Front became the official mobiliser of the forces of armed resistance, unlike in other Yugoslav provinces. In September 1941, the national liberation movement indicated its intention to develop the national armed forces within the framework of those at the Yugoslav level. The armed uprising was of similar structure to the one planned several months earlier by the leadership of the Communist Party of Yugoslavia and presented as the model of armed revolution. Its practical execution, however, largely depended on improvisation and the concrete circumstances at local level (the organisational strength and the suitability of the terrain). In principle this required one partisan unit (squad) in each district of the Communist Party of Slovenia (CPS). By the end of the year the LF succeeded in setting up thirty-one guerrilla units - squads, which greatly differed in number, counting from ten to fifty members. They were insufficiently armed, usually with light infantry weapons taken from the Yugoslav army, and poorly equipped.

From the very beginning the field of armed resistance was transferred to the geographically suitable countryside in the vicinity of towns. In the recruitment of the first combatants for the resistance units, the participation of young CPS and ACYY (Alliance of the Communist Youth of Yugoslavia) members was semi-compulsory. Apart from that it was voluntary though binding for the duration of the war. Only in late 1941 did larger numbers of volunteers from other political groups of the Liberation Front, especially the members of the nationalist Sokol organisation, join the Communists. In December 1941, after the first successful uprising in Upper Carniola, about seven hundred men, most of them peasants' sons who were previously politically inactive, were added to their ranks. Until the end of 1941, over 2,000 Slovenes, or merely 1.4 per thousand of the total population, joined the military units of the resistance movement.

A coordinated and almost simultaneous outburst of guerrilla operations at the end of July 1941 was heaviest on the German occupied territory in Upper Carniola and Styria. It provoked the intervention of the German and Italian occupiers who, by means of the military supremacy at their disposal, suppressed the uprising by October that year. In the process, every second partisan unit (fifteen out of thirty-one squads) was destroyed and the armed resistance forces suffered considerable losses.

In Autumn 1941, under the influence of the Yugoslav partisan headquarters there was a revival of partisan operations, assuming tactical ideas of coordinated military operations with the aim of provoking a massive uprising. In spite of the temporary success in the December uprising in Upper Carniola, such tactics, while having a considerable political effect, proved premature on the Slovene territory.

The rift between the Chetnik and the Communist resistance movements, which led to the armed conflict in Serbia and, subsequently, had long-term consequences in the former Yugoslavia, did not manifest itself as armed conflict in Slovenia until Spring 1942.